

ÝAŞLARYŇ

YLMY WE TEHNIKASY

4
2023

T. Hoşanowa

HALKARA HUKUGYNDA HEMIŞELIK BITARAPLYGYŇ DERWAÝYSLYGY WE DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARY

Häzirki wagtda halkara gatnaşyklarynyň kämilleşmegi integrasion we global prosesleriň, ykdysady hyzmatdaşlygyň ösmegi we parahatçylyk söýüji güýçleriň işjeňleşmegi bilen häsiýetlendirilýär. Halkara parahatçylygyny hem-de howpsuzlygyny üpjün etmegiň, berkitmegiň we gorap saklamagyň serişdeleriniň biri bolup bitaraplyk syýasaty hyzmat edýär. Şonuň üçin Bitaraplyk instituty halkara hukugynda uly orny eýeleýär we onuň kämilleşmegini seljermek örän wajyp bolup durýar.

Bitaraplyk instituty aýry-aýry ýurtlaryň daşary syýasy strategiýasyny alyp barmagyň iň gadymy görnüşleriniň biridir. Adaty nukdaýnazardan seredilende, bitaraplyk, ilkinji nobatda, urşa gatnaşmazlygy, parahatçylyk döwründe bolsa dürli harby häsiýetli toparlary we toparlanyşyklary döretmäge hem-de goldamaga gatnaşmazlygy aňladýar.

Bitaraplyk instituty hukuk adalgasynda ilkinji gezek XVI asyrdan ulanylýar. Şu termin D. Boteriniň “Della Ragione di Stato” (Milano, 1546 ý.) işinde bellenilýär.

B. W. Ganýuşkin özüniň “Bitaraplyk we goşulmazlyk” diýen işinde bitaraplyga doly we takyk kesgitleme bermäge synanyşypdyr. Onuň pikirine görä, “bu döwletiň harby bileleşiklere hem-de toparlanyşyklara gatnaşmazlygyny, onuň territoriýasynyň harby bazalary gurnamak üçin berilmezligini we özara ylalaşyk esasynda bu döwletiň beýleki döwletler bilen dostlukly gatnaşyklary amala aşyrmagyny” göz önünde tutýan bitaraplyk syýasatyny parahatçylyk söýüji döwlet amala aşyrmalydyr [3].

Bitaraplyk bilen baglanyşykly meseleleri seljerýän halkara hukukçylaryň ýene biri Býunkerşokdyr, ol bitaraplygy hiç bir ýagdaýda uruşýanlaryň işjeňligi bilen baglanyşykly meselelere goşulýmazlyk hökmünde kesgitleýär [4].

Halkara hukugynda bitaraplygyň “hemişelik bitaraplyk” diýen görnüşine aýratyn ähmiýet berilýär. Hemişelik bitaraplyk çylşyrymly halkara-hukuk derejesi bolup durýar. Beýle diýildigi, diňe uruş wagtynda däl, eýsem, parahatçylyk döwründe hem dürli dawa ýa-da uruş meýillerine ýol bermezligi, harby birleşiklere gatnaşmazlyk bilen, halkara garşy durmalary azaltmaga aňladýar. Öz ösüşinde ol uzak we çylşyrymly ýol geçip, XIX asyryň başynda gutarnykly kemala geldi. Ine şonuň üçin bitaraplyk, baryp gadymyýetden bäre mälum bolan anyk taryhy düşüňjedir. Sebäbi ol, ýa-da beýleki uruşlara döwletleriň ählisi gatnaşmady, çünki geografik, ykdysady hem-de syýasy şertler aýry-aýry ýurtlara harby çaknyşyklardan çetde durmaga, ol ýa-da beýleki söweşýän tarapy goldamazlyga, ýagny bitaraplyga eýermäge mümkinçilik berýärdi. Gadymy grek we rim taryhçylary bitaraplyk hakynda gyzykly maglumatlary miras

galdyrdy. Olar bitaraplygyň esasy mazmunyny: çetde durmak, söweşýänlere goşulmazlyk, olar bilen dostlukly gatnaşyklary saklamak ýaly sözler bilen beýan edýärdi.

Hemişelik bitaraplyk ykrar edilen ýa-da kepillendirilen häsiýetli bolup bilýär. Mysal üçin, Awstriýanyň hemişelik bitaraplygy 1955-nji ýylda baglaşylan döwlet şertnamasy esasynda ykrar edildi. Şweýsariýanyň hemişelik bitaraplygy bolsa 1815-nji ýylda ygylan edilen Wena Kongresiniň Jarnamasy esasynda kepillendirilendir. Hemişelik bitaraplygy ykrar etmegiň iň ýokary halkara-hukuk derejesi Türkmenistanyň mysalynda halkara gatnaşyklarynyň we diplomatiýanyň taryhynda ilkinji gezek bolup geçdi.

Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 2-nji maddasynda hukuk taýdan takyk, gysga we kesgitli konstitusion düzgüniniň berkidilmegi ýurdumyzyň kanun çykaryjy häkimiýetiniň gazanan üstünligidir [1].

Türkmenistan halkara, sebit hem-de döwletara hyzmatdaşlyk mehanizmlerine işjeň gatnaşmak bilen, halkara parahatçylygyny we howpsuzlygyny üpjün etmekde işjeň daşary syýasaty durmuşa geçýär. Türkmenistanyň Birleşen Milletler Guramasy bilen hyzmatdaşlygy Türkmenistanyň daşary syýasatynyň strategik ugrudyr. Birleşen Milletler Guramasy özüniň Baş Assambleýasynyň 1995-nji ýylyň 12-nji dekabryndaky hem-de 2015-nji ýylyň 3-nji iýunyndaky “Türkmenistanyň hemişelik bitaraplygy” Rezolýusiýalarynda Türkmenistanyň ygylan eden hemişelik bitaraplyk hukuk ýagdaýyny ykrar edýär we goldaýar hem-de Türkmenistanyň bu hukuk ýagdaýyna hormat goýmaga we ony goldamaga, şeýle hem onuň garaşsyzlygyna, özygtyýarlygyna we çäk bitewiligine hormat goýmaga Birleşen Milletler Guramasynyň agzalary bolan döwletleri çagyryýar.

Bitaraplygy özüniň daşary syýasatynyň esasy hökmünde ygylan eden Türkmenistan sebit hem-de dünýä möçberinde parahatçylygy, howpsuzlygy we durnukly ösüşi üpjün etmäge gönükdirilen netijeli syýasaty alyp barýar. Şunuň bilen baglylykda, Durnukly ösüş konsepsiýasynyň döredilmeginiň prosesi 1970-nji ýyllarda başlanýar. 1987-nji ýylda Brundtland komissiýasynyň hasabatynda durnukly ösüşiň kesgitlemesi berildi: “Durnukly ösüş-geljekki nesliň mümkinçiliklerine zyýan ýetirmezden häzirki nesle öz isleglerini kanagatlandyrmaga mümkinçilik berýän ösüşdir”. Bitaraplyk syýasaty BMG-niň parahatçylyk, howpsuzlyk we durnukly ösüş babatyndaky maksatlaryna we ýörelgelerine doly laýyk gelýär. Şunuň bilen baglylykda, bitaraplyga hormat goýmaklyk Milletler Bileleşiginde ileri tutulýan garaýyşlaryň biri bolup durýar.

2000-nji ýylda Mňýýllygyň sammitinde BMG-niň mňýýllygynyň jarnamasy kabul edildi, oňa laýyklykda 2001-nji ýylda esasan hem dünýäniň garyp döwletleriniň durmuş-ykdysady meselelerini çözmäge gönükdirilen Mňýýllygyň 8 maksady kesgitlenildi. Esasy ünsüň durmuş-ykdysady ösüşiň jähtlerine berlendigine garamazdan, 7-nji maksat (“Ekologik durnuklylygy üpjün etmek”) daşky gurşawy goramaga gönükdirildi.

Mňýýllygyň ösüş maksatlary 2000–2015-nji ýyllar aralygynda hereket etdi. Mňýýllygyň ösüş maksatlary “Garyplygy we açlygy ýok etmek”, “Ählumumy başlangyç bilimi üpjün etmek”, “Gender deňligini höweslendirmek hem-de zenanlaryň hukuklaryny we mümkinçiliklerini giňeltmek”, “Eneligi goramagy gowulandyrmak”, “Ekologiýa durnuklylygyny üpjün etmek”, “Ösüşiň maksatlarynda ählumumy hyzmatdaşlygy döretmek” ýaly maksatlary öz içine alýar.

Mňýýllygyň ösüş maksatlarynyň ýerine 17 maksady we 169 wezipäni özünde jemleýän Durnukly ösüş maksatlary geldi. Durnukly ösüş maksatlary 2015-nji ýylyň sentýabr aýynda BMG-niň Baş Assambleýasynyň sammitinde, BMG-niň 193 agza döwleti tarapyndan

“2030-njy ýyla çenli döwür üçin durnukly ösüş çygyrynda Gün tertibi” meýilnamasynyň çäginde kabul edildi [5]. Műňýyllygyň ösüş maksatlary ýaly Durnukly ösüş maksatlary hem 15 ýyllyk döwür üçin göz öňünde tutulandyr.

Durnukly ösüş maksatlaryny üç ugra, ýagny:

- ykdysady (8-nji, 9-njy, 10-njy, 12-nji maksatlar);
- durmuş (1-nji, 2-nji, 3-nji, 4-nji, 5-nji, 7-nji, 11-nji, 16-njy maksatlar);
- ekologik (6-njy, 13-nji, 14-nji, 15-nji maksatlar) ugurlara bölmek bolar.

2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibi garypçylyk we ýaragly çaknyşyklardan başlap gender deňligi hem-de howanyň üýtgemegi ýaly ählumumy meseleleriň çözülmeginiň açary boldy. Häzirki wagtda durnukly ösüş konsepsiýasy “ykdysady ösüşe, durmuş adalatlylygynyň üpjün edilmegine, tebigatdan rejeli peýdalanmak ýörelgesiniň durmuşa geçirilmegine we dolandyryşyň hiliniň gowulandyrylmagyna” şert döredýär diýip kabul etmek, şol sanda muny onuň häzirki zaman kesgitlemesi diýip kabul etmek bolar [6].

Döwletler Durnukly ösüş maksatlaryny ornaşdyrmakda dürli tejribä eýedirler. Şweýsariýa öz ilkinji durnukly ösüş strategiýasyny 1997-nji ýylda kabul etdi. Durnukly ösüş babatynda öňdebaryjy döwletleriň köpüsi öz ilkinji durnukly ösüş strategiýalaryny 2000-nji ýyllarda kabul etdiler. Mysal üçin Awstriýa, Germaniýa, Daniýa, Islandiýa, Norwegiýa we Şwesiýa öz ilkinji durnukly ösüş strategiýasyny 2002-nji ýylda kabul etdi. Germaniýa Durnukly ösüş maksatlarynyň 17-niň her biri üçin ýörite çözümeli meseleleriň arasynda özüne ähmiýetli bir wezipäni belledi. Şweýsariýa bolsa 17 sany Durnukly ösüş maksadyny 9 ýörite maksatda hem-de 52 wezipede ornaşdyrdy. Şweýsariýada saýlanan durnukly ösüş maksatlaryny we wezipelerini durmuşa geçirmek ugrunda gözegçiligi amala aşyrmak maksady bilen 2003-nji ýylda durnukly ösüş görkezijilerine gözegçilik etmegiň şweýsar ulgamy döredildi. Sloweniýa Durnukly ösüş maksatlarynyň 17-sini içine alýan öz 12 maksadyny emele getirdi. Bu 12 maksat 5 ugra gönükdirilendir: ýokary öndürijilikli ykdysadyýet, güýçli, inklýuziw we jogapkär jemgyýet, hyzmatdaşlyga esaslanýan täsirli dolandyryş, tutuş ömrüň dowamynda bilim almak. Şwesiýa 2030-njy ýylyň Gün tertibini girizmek boýunça durmuş deňligini, gender deňligini, jemgyýetiň durnukly ösmegini, durnukly azyk ulgamyny, innowasiýalaryň ýaýradylmagyna gönükdirilen hereketleriň maksatnamasyny kabul etdi. Şeýle-hem, Şwesiýa 2017-nji ýylda agzalan Gün tertibini ýerine ýetirmek boýunça Meýletin milli synyny çap etdi. Daniýa Durnukly ösüş maksatlarynyň 5-nji, 7-nji, 13-nji, 16-njy, 17-nji maksatlaryny öz ileri tutýan ugry hökmünde yglan etdi. Daniýa 2030-njy ýylyň Gün tertibini ýerine ýetirmek boýunça Meýletin milli synyny 2017-nji ýylda çap etdi. Şeýle-hem, Daniýa Durnukly ösüş maksatlary babatynda beýleki ýurtlar bilen işjeň hyzmatdaşlygy amala aşyrtjakdygyny yglan etdi.

Durnukly ösüş meseleleri dünýäniň ähli ýurtlary, şol sanda Türkmenistan üçin hem aýratyn derwaýys bolup durýar. Türkmenistan 2016-njy ýylyň 20-nji sentýabrynda Durnukly ösüş maksatlarynyň 17-sini, wezipeleriniň 148-sini we görkezijileriniň 187-sini tassyklady. Türkmenistan sebitde işleri ählumumy maksatlara kybap getirmäge girişen ilkinji ýurtlaryň biri boldy. Ýurtda ýörite düzüm – ministrleriň orunbasarlarynyň we dürli edaralaryň ýolbaşçylarynyň derejesinde Durnukly ösüş maksatlary boýunça işçi topary döredildi.

2015-nji ýylyň 25-nji sentýabrynda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň BMG-niň Baş Assambleýasynyň 70-nji mejlisinde sözlän sözünde “Şu gün biz ýakyn 15 ýyl üçin bilelikdäki hereketleriň maksatnamasy hökmünde Durnukly ösüş maksatlaryny kabul edýäris. Şeýlelik bilen, howanyň üýtgemeginiň hem-de ekologiýanyň

meselelerini çözmezden, Ýer ýüzüniň döwletleriniň we halklarynyň durmuş-ykdysady ösüşini gazanmagyň mümkin daldigine aýdyň düşüňäris. Şunuň bilen baglylykda, Birleşen Milletler Guramasynyň, onuň Baý sekretarynyň ählumumy ekologiýa töwekgelçiliklerini azaltmak boýunça täsirli çäreleri taýýarlamağa gönükdirilen tagallalaryny goldaýarys” diýip belledi [7].

Türkmenistanda milli derejede Durnukly ösüş maksatlaryny durmuşa geçirmegi utgaşdyrmagyň netijeli ulgamy gurlandyr. “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2019–2025-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasyna” laýyklykda, býujet çykdajylarynyň durmuş ulgamyna, şol sanda bilime, saglygy goraýşa, durmuş üpjünçiligine gönükdirilýän bölegi 70 göterime deňdir. Mundan başga-da, býujet serişdeleri gowy hilli, gymmat bolmadyk, ygtybarly we durnukly amatlyklary döretmäge, şol sanda ulaglara, energetika hem-de suw üpjünçiligine we hemmeler üçin sanitariýa gönükdirilýär. 2018-nji ýyldan bäri Türkmenistanyň Mejlisinde deputatlaryň “Durnukly ösüş maksatlary boýunça parlamentiň iş topary” hereket edýär. Türkmenistanyň her ýylky Döwlet býujeti Durnukly ösüş maksatlaryna laýyk getirmek zerurlygyny hasaba almak bilen düzülýär. Türkmenistanyň 2023-nji ýyl üçin tassyklanan Döwlet býujetinde döwlet serişdeleriniň köp bölegi (74,9%) durmuş ugurlaryna gönükdirilendir.

2023-nji ýylyň 19-njy iýulynda Durnukly ösüş boýunça geçirilen ýokary derejeli forumda Durnukly ösüş maksatlaryna ýetmekdäki ikinji Meýletin milli syny hödürlendi. Bu ugurdaky Türkmenistanyň ilkinji syny 2019-njy ýylda hödürlendildi. Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmenistan Durnukly ösüşiň maksatlaryna ýetmegiň ýolunda” atly kitabynda hem dünýä bileleşiginiň 2030-njy ýyla çenli Durnukly ösüş maksatlary diýip kesgitlän 17 maksadynyň, ondan gelip çykýan 148 sany wezipäniň milli we döwlet maksatnamalarynda göz önünde tutulan wezipelere doly laýyk gelyändigini aýratyn nygtalyp, biziň ýurdumyzda Durnukly ösüş maksatlarynyň dünýä bileleşigi kabul etmezinden ýedi ýyl öň durmuşa geçirilip başlanandygy barada giňişleýin beýan edilýär [2].

Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň
Halkara gatnaşyklary instituty

Kabul edilen wagty:
2023-nji ýylyň
1-nji fewraly

EDEBIÝAT

1. Türkmenistanyň Konstitusiyasy. – A.: TDNG, 2023.
2. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistan Durnukly ösüşiň maksatlaryna ýetmegiň ýolunda. – A.: TDNG, 2018. – 13 s.
3. *Ганюшкин Б. В.* Нейтралитет и неприсоединение. – М., 1965. – С. 23.
4. *Троекуров Е. Р.* Нейтралитет как институт международного права (зарождение, развитие, современные доктрины) // Право и политика. – 2008. – № 1.
5. ООН (2015b) Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/285/75/PDF/N1528575.pdf?OpenElement>
6. Ban Ki-moon (2013) Secretary-General’s Remarks at a G20 working Dinner on “Sustainable Development for All”. Режим доступа: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2013-09-05/secretary-generalsremarks-g20-working-dinner-sustainable>
7. <https://ashgabat.in/2021/06/29/turkmenistanyn-durnukly-osus-strategiyasynyn-maksatlary-we-wezipeleri/>

T. Hoshanova

THE SIGNIFICANCE OF PERMANENT NEUTRALITY IN INTERNATIONAL LAW AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Modern development of international relations is characterized by the expansion of integration and global processes and economic cooperation, and the strengthening position of the peacekeeping movement.

From this point of view, neutrality is one of the means to ensure and maintain international security and peace. The phrase of Neutrality is one of the historically effective ways to implement a foreign policy strategy in different countries.

The Sustainable Development Goals, the successor to the Millennium Development Goals (MDGs), adopted in Resolution 70/1 "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development" by the UN General Assembly on 25 September 2015 embrace a wide range of issues. The United Nations Post-2015 Development Agenda calls for the effective means of implementation. This scientific work considers the significance of permanent neutrality in international law in order to achieve sustainable development at the national level.

Т. Хошанова

ЗНАЧИМОСТЬ ПОСТОЯННОГО НЕЙТРАЛИТЕТА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ И ЦЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Современное развитие международных отношений характеризуется расширением интеграционных и глобальных процессов экономического сотрудничества и укреплением позиций миротворческого движения.

С этой точки зрения нейтралитет выступает в качестве одного из средств обеспечения и сохранения международной безопасности и мира. Институт нейтралитета является одним из наиболее исторически действенных способов реализации внешнеполитической стратегии в различных странах.

Цели устойчивого развития, принятые в рамках Резолюции 70/1 «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» на Генеральной Ассамблее ООН 25 сентября 2015 г., которая пришла на смену Целям развития тысячелетия ООН, включает в себя широкий спектр вопросов. В Повестке дня в области устойчивого развития на период до 2030 г. содержится призыв к разработке эффективных средств для ее реализации. В научной работе рассмотрена значимость постоянного нейтралитета в международном праве в целях достижения устойчивого развития на национальном уровне.